

Melotai Nyilas István tiszántuli püspök, majd Bethlen Gábor udvari papja Speculum trinitatis c. munkájának előljáróbeszédében s ajánlásában írja, hogy a fejedelem "mely nagy serénységgel gyűjté maga mellé Magyar Országból az tudós Egy-házi embereket, ... hogy amaz siralmas és szomorú derék romlásban, melyet Bastha György által vőn végben az Keresztyén vértől megrészegedett Napnyugati veres Sárkány, le vágattatott Praedikátorok helyében itt az Erdélyi Ecclesiákban bé plantálna. Fölséged az, a ki ezeken kívül sok jeles ifjút panasztalan költségével taníttata és ez Országban Istennesen le telepíte, annyéra, hogy majd alig vagyon Erdélynek oly szurdékja, mellyet Fölséged tudós emberekkel meg nem rakott volna".¹⁾

A Melotai által névleg is felsorolt tizennégy jeles férfiú közül mindenik megérdemli azt, hogy - mint a nyugodt mederbe tért egyháznak építőmunkásait és vezéreit - közelebbről is megismerjük.

Jól megjegyzendő azonban, hogy őket bárha a heidelbergi orthodoxia nevelte, de Bethlen Gábor kedvelt emberén: Pareus professzoron, nemkülönben a pártfogó Szenczi Molnár Alberten keresztül bennök mégis csak törekvést találunk a wittenbergi konzervativizmusból való kibontakozásra. Megállapítható az is, hogy ez a haladás a következő nemzedékben még nagyobb mértékben fog mutatkozni, és külső körülmények hatása alatt, már újból iskolát és légkört cserélve, eljutott az akkori Európa legkötetlenebb szellemének gondolatához. Addig is azonban szóljon ez az írás először is Szilvási K. Mártonról, mint Bethlen Gábor-korabeli Erdély egyik nem-méltatlan, bár munkálkodásaiban csak kevéssé ismert lelki tanítójáról.

1) Melotai Nyilas I.: Speculum Trinitatis (etc.) Debrecen, 1622. 3./B, és 4./A. lev.

Sepsi Laczkó Máté, Lorándffi Mihálynak, Sárospatak urának udvari papja, krónikájában emlékezetül hagyta:

"1617. Szécsi György követségen mene Bethlen Gábor fejedelemhez, és az ide által való vármegyék és urak képeben kéri a fejedelmet, hogy hadait térítse meg és menjen vissza Erdélybe haccice, hogy az ország ne romoljon a háborúság miatt. A fejedelem keresztényi szelidséggel a kérésre meghajla, az országnak javáért hadait megtéríté, és Erdélybe visszamegyen. - 13 januárii téríté meg a fejedelem hadait, a vármegyék kérésére és akkor mene vissza Erdélybe".²⁾

Bethlennek hazatérő útja pedig Várad városán vezetett keresztül, ahol - hadaitól talán elszakadva - udvari népével egynehány napra megpihent.

Az erdélyi fejedelemség különálló országgá való kialakulása következtében - a török s a német által megbénított magyarországi területekhez mérten - már a XVI. század derekán fokozatosan fejlődésnek indult. Várad pedig, amely a különválás után az Erdélyhez kapcsolt részeknek (partiunnak) főhelyévé vált, egyuttal a kis ország végvárává s így kulcsává is leve. Ezért tehát a fejedelmeknek mindenkor különös gondját képezte Váradnak főképen hadászatiilag való fejlesztése. De ezzel egyidejűleg a kereskedelmi élet s így a vagyonosodás is fokozottabb mértékben előmozdítottatott. A szellemi élet gyarapodásáról pedig a talán egészében kalvinista város kiváló papjai, jeles nyomdája és nevezetes iskolája gondoskodott.

E város XVI.-XVII. századbéli viszonyait jellemzően bizonyítja a Rudolf császárhoz intézett 1599. évi követjelentés, amely ugy emlékezik meg róla, hogy "ez a hely és ez az alkalom valóban földi paradicsomhoz hasonlítható."³⁾

Mindaz pedig valóban még arra is befolyással lehetett, hogy a város és környéke sok derék, értelmes és kiváló férfit termelhetett ki magából. Ezek közül azután Bethlen többet beplántálhata Erdélybe, hogy a Básta pusztítása által előidézett hiányokat velők pótolhassa.

Bethlen fejedelem a váradi várban való mulatása (időzése) közben 1617 január 17-én levelet mondott tollba íródeákjának Pareus Dávid heidelbergi professzor számára.

2) ETA III. 168.

3) Marczali Henrik: Regesták a külföldi levéltárakból. TT. 1878: 907. "Ist wol Ort und gelegenheith einem Irdischen Paradeiss. zu vergleichen."

E nagyhirű tudóst ugyanis Bethlen Gábor kiváltképpen kedvelte, mert ő volt a leglelkesebb és legtekintélyesebb hirdetője a fejedelem által is dédelgetett tervnek: a kálvinisták és a lutheristák vallási egyesülésének. Bethlen éppen ezért is sűrű levelezést folytatott Pareussal. Valószínűleg minden, teológiára menendő ifjuval küldött számára izenetet, nem mulasztván el azt sem, hogy egyúttal a diákokat pártfogásába ne ajánlja.

Latin nyelven írott levelében most is éppen ezért fordult hozzája, hogy "most az én szokásom szerint, melyet Isten jóvoltából gyakorolni kezdettem (melyet Isten mindnyájunknak szerencsétessen), ezen levelemet vívó ifjakat Bojti Gáspárt és Szilvási Mártont, kik mindketten jó lelkiismerettel, jó erkölcsökről, a tovább való taníttatásra commendáltattak, nagy bizodalommal a többivel együtt, kiket ez előtt felküldöttem, a kegyelmed gondviselése és tudományban építése alá ajánlom, hogy Istentől vett tudományinak sugárral, ezeket is a többek között Isten dicsőségére és az anyaszentegyház hasznára illetni ne neheztelje."⁴⁾

Ki volt pedig ez a két ifju, akit Bethlen Gábor méltónak talált arra, hogy - alumnusaivá fogadva - rájuk gondos viseljen, eredetükre vonatkozólag alig-alig találunk valamelyes adatot. Mindössze csak annyit tudunk, hogy Bojti Veres Gáspárnak édes apja - Koncz szerint - felszabadított jobbágy volt a biharvármegyei magyar református Bojt községben,⁵⁾ Míg Szilvási K. Márton nevében a Szilágyság latin megnevezését: Silvania-t, avagy még inkább ugyanott fekvő s a XVII. század elején még református anyaegyház-községgel bíró Szilvás falucska nevét⁶⁾ merhetjük felismerni. Szilvási pedig hihetőleg papi családból származott, amit onnan következtethetünk, hogy életének utolsó állomáshelyén: a szilágycsehi papságban őt közvetlenül megelőzőleg Szilvási K. István nevű

4) Pápai Páriz Ferenc: Rudus Redivivum. Nagyszeben, 1684. Appendix. - Pápai Páriz Ferenc: Romlott fal felépítése. (1685). (Kézli: Thury Etele: Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár V. évf. 174. - Koncz József: A m.-vásárhelyi ev.ref.koll. története. Maros-Vásárhely, 1896. 30, 31., kivonatosa: Thury Etele: Iskola-történeti adattár I. Pápa, 1906. 16.) - Pápai: Romlott fal, valamint Thury: Isk. tört. adattár hibásan írja a levél keltét január 15-ének.

5) Koncz J. 1.m.30.

6) Névkönyv az Erd. Ref. Anyaszentegyház számára 1875. évf. 50.

pap lelkipásztoroskodott,⁷⁾ aki netalán bátyja lehetett a korra nézve valószínűleg ifjabb Szilvási K. Mártonnak. Maguknak az ifjaknak rendi állapotát a fejedelem 1618 január 27-én hozzájuk intézett levelének címzéséből tudhatjuk meg, amit úgy rótt papirosra az íródeák, hogy "Nobilibus Juuenibus Caspari Boythy et Martino Szilvássy Inclyta Heidelbergae."⁸⁾ Cserei Mihálynak a Nemesség Conditioinak distinctiójáról írott feljegyzéséből tudjuk, hogy a minden jelző nélküli "Nobilis" megjelölés a jobbágytalan nemes címe volt.⁹⁾

Mint hogy pedig a főrangú és jómódu középnemes ifjak kivételével, tanuló diákjaink általában csak a 26-28. éves életkorukban juthattak el odáig, hogy külföldi akadémiaira mehessenek, - a fentebb elmondottak alapján feltételezzük, hogy Bethlen mindkét pártfogoltjának az 1590. év körül kellett születnie.

Hazai tanulását pedig Bojti a debreceni iskolában fejezte be. Ezt bizonyítja ugyanis az a körülmény, hogy itt 1613. augusztus 5-én aláírta az iskola törvényeit.¹⁰⁾ Tekintettel azonban arra, hogy 1617. januárjában itthoni iskoláját elhagyva, külföldi továbbtanulásra indult, - bizonyos ebből, hogy a szubszkripció óta eltelt nem is egészen három és fél esztendő alatt semmi esetre sem véghezvethette volna el a hazai iskolák felsőbb évfolyamait. Éppen ezért a törvényeknek Debrecenben való aláírása nem jelenti azt, hogy befejezván az alsóbb osztályokat, ekkor lépett volna a tógátusok sorába, - hanem mindössze csak azt bizonyítja, hogy valamelyik más városban, valószínűleg a szülőfalujának közeli szomszédságában lévő Váradon, már előbb eleget tett a tanulmányi követelmények nagyobb részének. Így tehát csak a gyakori iskolaváltoztatás szokásának hódolt akkor, amikor 1613 augusztus 5-én a debreceni iskola törvényeinek is alávetette magát.

Szilvási pedig, amennyiben valóban a megnevezett szilágycsehi pap rokonságához tartozott, iskoláztatását valószínűleg Szilágycsén kezdette el. Itt tanulta meg az íráson-olvasáson kívül az ak-

7) Petri Mór: Szilágycsémegye monographiája. Bp. 1901-1904. IV. 516, VI. 581.

8) Szabó Károly: Bethlen Gábor fejedelem politikai levelezése. TT 1881: 307.

9) Szilágyi István: Adversáriák Csereihez. Új Magyar Múzeum 1855: I. 50.

10) Thury E. i.m. II, 104.

kori oktatás gerincét képezett latin nyelv nyelvtanát s csak az alsóbb fokozat magasabb osztályainak tanulására küldetett át más, nagyobb tanintézetbe. Minthogy azonban neve sem a debreceni, sem pedig a sárospataki iskola tanulói között nem fordul elő,¹¹⁾ nagyon valószínű, hogy ő is a nevezetes váradai iskolában folytatta tovább tanulmányait, Bojtival körülbelül egyidőben végezván az egyes évfolyamokat. De ugyancsak Váradon sajátíthatta el a felsőbb tudományok, u. m. a bölcsészet, a görög és zsidó nyelv, valamint a teológia ismeretét is.¹²⁾

E tanulmányok elvégzése után, mint kitűnő tanulót, csakhamar lektorsággal (osztálytanítóssággal), időteltével pedig valamelyik diáktisztséggel is megbizhatták. Majd, mint az iskola kiváló növendéke, amint arra sor került, méltónak ítéltetett további támogatásra is.

Mindkét ifjút pedig - miként már Koncz József is helyesen tette fel¹³⁾ - minden valószínűség szerint Keserői Dajka János udvari prédikátor ajánlotta a fejedelem pártfogásába. Hiszen Keserői Dajka maga is biharmegyei, érkeserői származású lehetett, bárha tanulmányait ő is Debrecenben végezte.¹⁴⁾ Felesége meg éppen debreceni törzsökös polgár-családból származott.¹⁵⁾ Papi szolgálatát azonban Váradon kezdette s még az 1615. évben is itt lel-

11) Előbbiek névsora megjelent a Thury E. által kiadott Iskolatört. Adattár II. kötetében, utóbbiaké pedig Marton J.: A sárospataki főiskola története I. részében.

12) Tanára azonban nem lehetett az a Szepsi S. István, akit Csernák Béla: A református egyház Nagyváradon 1557-1660. Nagyvárad, 1934 c. művének végén lévő táblázatban 1613-15 években itteni tanáruknak említ. Ugyanis Szepsi csak az alsó évfolyamok lektora lehetett; ezt bizonyítja az a körülmény, hogy Szepsi Satoris István csak 1614 június 17-én iratkozott be a heidelbergi egyetemre (Szeremlei J.: Közlemények a heidelbergi egyetem és könyvtára történetéből. SpFüz. 1862: 562.); valamint az is, hogy 1615 szeptemberében ugyancsak Heidelbergben üdvözlő verseket szerzett (RMK III. 1152, 1153) - vagyis abban az időben, amikor Szilvási a skola felsőbb évfolyamait is hallgatta. A szubszkribált diákokat pedig valószínűleg már ekkor is csak külföldet járt teológusoknak kellett tanítaniuk.

13) Koncz J. i.m. 30.

14) Thury E. i.m. II. 100.

15) Zoltai Lajos: Adatok Keserői Dajka János püspök családi viszonyaihoz. Debreceni Protestáns Lap 1902: 350-353.

kipásztoroskodott.¹⁶⁾ Így azután egyáltalában nem lehetetlen, hogy mindkét kiváló előmenetelű diákot személyesen is ismerte s maga is meggyőződhetett tudásukról, szorgalmukról.

Általános szokás volt ebben a században, hogy eddigi iskoláikat továbbtanulás céljából változtató diákok, mielőtt más városba, különösképpen pedig más országba tovább állottak volna, -utikölt-ségük fedezetének összegyűjtése céljából, "ad corradendum viaticum" felkeresték a jóltevőket: patrónusokat, patrónákat, egyházközségek elöljáróit, valamint az atyafiságot. Ezek pedig pénzt, vagy a diákra nézve értéket képviselő tárgyakat, mint például könyveket ajándékoztak támogatásként.¹⁷⁾ Ezért azután a főiskolai hallgatók kinyomtatott vitatkozásaikat, vagy vizsgai dolgozataikat hálából rendszeren a nagyobb összeggel segítségükre siető jóltevőnek, ajánlották. Minthogy azonban mind Bojti, mind pedig Szilvási fennmaradt értekezései egyedül csak Bethlen Gábornak ajánlottak, -bizonyos ebből, hogy tanulmányaik elvégzésére nagyobb összeggel támogató patrónusuk csupán csak maga a fejedelem volt.

A két diákot tehát Bethlen Gábor jóreménységgel és megfelelő anyagi javakkal is ellátva, bocsátotta el külföldi útjára. Utra kelésük pedig még a tavaszi olvadások megindulása előtti időben, mielőtt még az alföldi utak a feneketlen sártenger miatt járhatat-

16) Dézsi Lajos: Szenczi Molnár Albert naplója, levelezése és irományai. Bp. 1898. 60, 70. - Téved tehát a különben nagyon érdemes munkát végzett Csernák Béla, amikor A református egyház Nagyváradon 1557-1660. c. művében (138. lapon, valamint a könyv végén lévő táblázatban is) azt állítja, hogy Keserői Dayka János Bethlen Gábor már az 1613. évben elvitte volna Gyulafehérvárra udvari papjának. De hibázik abban is Csernák, hogy Keserői Dajkát őt izben is István keresztnévvel emlegeti.

17) Így az 1630. évben a kolozsvári orthodox (református) iskolából a sárospatakiba távozó ismeretlen nevű diák a kolozsvári egyházközségtől és egyes jóltevőktől összegyűjtött 50 frt. 40 pénzt jegyzett fel a kolozsvári ref. kollégium nagykönyvtárában lévő Alsted : Definitiones theologicae (Frankfurt, - 1625) c. könyv előzéklapjára. - "Itinerarium Clementis Kasza Fel-Torjensis" című s a Székely Nemzeti Múzeum könyvtárában volt kéziratos könyvecske szerint az 1726. év nyarán Bázisba induló megnevezett diák, megelőzőleg Erdély s a Partium egy részét bejárva, 124 névszerint felsorolt egyéntől és 13 egyházközségtől tekintélyes összeget gyűjtött össze. (2.A. - 4.B lev.) - Lósy-Schmidt Ede: Hatvani István élete és művei 1718-1786. I. rész. Debrecen, 1931. 60-61, 204-205.

lanná dagadtak volna,¹⁸⁾ - valószínűleg csakhamar a fejedelmi levél kelte után, vagyis 1617 január 17-e körüli napokban történt.

Talán még Váradon hozzájuk csatlakozott ugyancsak a heidelbergi egyetemre igyekvő Borzási Balázs, Biharvármegye főispánjának, Rhédei Ferencnek, alumnusa is.¹⁹⁾

Az iskola tanulóerege a külföldi bujdosásra (peregrináció-ra) induló ifjakat - az akkori szokás szerint - valószínűleg hivatalos ünnepélyességgel bucsuztatta ki. Majd pedig utrakerekedve az iskola épületéből, messze a város határáig kikísérte, - ezzel akarván megmutatni az idősebb diák és iskolai tanító iránti ragaszkodásukat.²⁰⁾ Maga a városi tanács is kiküldöttel képviseltethette magát;²¹⁾ ennek jelenléte azonban inkább a fejedelmi alumnusoknak, mintsem a kiváló diákoknak szólhatott.

A váltott lovak által huzott parasztszekéren bujdosó három ifju útja a tiszántúli Nagyalföldön vezetett keresztül, mignem valamelyik tiszamenti rév postaállomásáig elérkeztek. Itt össetalálkoztak egy másik ifjuval, a Sárospatak felől igyekvő Tisza-becsi P. Tamással, Tisza-becsi Gáspár kászoni pap fiával,²²⁾ akit imregi Barkóczi László zemplénavármegyei alispán és országgyűlési követ vett pártfogásába.²³⁾ Így azután most már négyen folytatták tovább megkezdett útjukat, amely a Felvidéken, majd pedig valószínűleg Morva-, Cseh- és Bajorország hegyes-völgyes vidékein ve-

18) V.ö. Barabás Miklós Emlékirataival. (Közl.: K. Kovách László az Olcsó Könyvtár 1255-1258.sz. füzetében) 190-191.; továbbá v.ö. Bayer József által kiadott Déryné naplójának I.köt. 363-373., és III. köt. 464-467. lapjaival.

19) Szenczi M. A. naplója 80, valamint Nagy Iván: Magyarország családai IX. Pest, 1862. 746.

20) Lásd: Czegei Vass György és Vass László naplóiban a mármaros-szigeti rectorásra induló Bacsoni (Incze) Márton kolozsvári, ref. kollégiumi szenior 1715. évi kibucsuztatását. (Magyar Történelmi Emlékek II.oszt. 35.köt. - 1896, Bp. 478.

21) V.ö. Csűrös Ferenc: A debreceni diarium. TT. 1910: 361.

22) RMK. III. 1219.

23) V.ö. a 19.sz. jegyzettel, csakhogy Nagy Iván i.m. I.kötete, 197. lapján.

zetett keresztül.²⁴⁾ S miután utközben egy-egy nagyobb város megtekintésére rövidebb-hosszabb időre meg-megpihentek, március vége felé megérkeztek a törekvő, magyar kálvinista papjelöltek ekkori Mekkájába: Heidelbergába.

Heidelberg pedig, amely több, mint hat évszázadon keresztül fővárosa volt a rajnai Pfalznak (latinosan: Palatinatusnak) s székhelye a választófejedelemnek, a Neckar folyó balpartján épült.²⁵⁾ Aligha van Németországnak még egy ilyen helye, amely az emlékek nagy gazdagsága mellett vidékének csodálatos szépségében és kellemességében vele mérkőzhetnék.²⁶⁾ S miként Szepsi Csombor Márton éppen egykoru utleírásában olvashatjuk: e város "két igen nagy hegyek közé építettett, melynek egyike Myrtiletus, az másik az ő nyelveken Heylberg, avagy Heyligberg... Ez hegy oldalán alá mindenütt szép szőlőkertek vadnak, nem különben mint Nagy-Bányán az Bányahegy oldalán. Az Myrtiletus oldalában egy igen szép vára vagyon az Palatinus választó fejedelemnek"...²⁷⁾ Ezt "az európai hírű regényes régi kastélyt" pedig - miként Méhes Sámuel 1846. évi uti jegyzetei között olvassuk - "még a' 13-ik században habsburgi Rudolf veje Lajos építetté... Lovagterme, számos erkélyei, nagy Károlytól kezdve egészen Wittelsbachi Ottóig minden fejedelmeknek az ablakok közt álló colossal faragott kőszobrai, ezen pompás kastélyt ma is az építészet legnagyobbyszerű és szebb művei sorába helyezik; a' lovagterem Michel Angelo terve szerint volt készítve."²⁸⁾

A városról magáról azután Szepsi Csombor így emlékezik meg:

"Két kiváltképpen való temploma vagyon ez városnak. Egyik az

24) V.ö. Benkő József nagyenyedi kollégystakori feljegyzéseivel az 1758. év körüli időből: "Egy academicus életének leírásából holmi observatiók" 1-31. (Eredeti kézirat Herepei J. tulajdonában volt.)

25) Merian Máté: Vermehrte Archontologia Cosmica. Frankfurt am Mayn, 1695. 83 lap mellékleteként Heidelbergnek két rézmet-szetű látképe. (Ezek közül az egyiket közli Lukinich Imre is. A bethleni gróf Bethlen család története 283. lapján, de a Theatri Europaei XIII. Theil c. mű után).

26) Baedeker K.: Süd-Deutschland und Österreich. Leipzig, 1876. 16-17.

27) Szepsi Csombor Márton: Europica varietas. Kassa, 1620. 341-344.

28) Méhes Sámuel: Uti jegyzetek. Kolozsvárt, 1847. 127-128.

Sz.Lélek, ez a főbbik, szintén az p. icon építettet, másik az városon kívül az Sz.Péter, kiben az ni nemzetünk minden Vasárnap praedicatiót hallgat és teszen, annak czinteremében temettetett az tudós Joannes N. Berini,²⁹⁾ de tumulusát senki énnem meg nem tudá mutatni. Vagyon ez városnak fő Academiaja, de kisebb, mint reménlettem, kiben minden nemzetségek, de főképpen az Magyar tanuló ifjak, sietnek"...³⁰⁾

E messzi idegen városban - miként Szenczi Molnár Albert egyik munkájának előszavából értesülünk - éppen ebben az esztendőben huszonöt, névszerint is felsorolt magyar ifju öregbitette tudását,³¹⁾ Így tehát a négy ujonnan jöttet huszonegy, hazulról hirt váró, régi, vagy új ismerős-társ fogadta, elvezetvén őket az "Magyarok szállására: az Sichinger-hoffra,"³²⁾ ahol külön szenior vezetése alatt, külön törvények korlátai között valószínűleg éppen olyan szervezetben éltek, mint a közelmúlt évszázadban Wittenbergben.³³⁾

Bajtival és Szilvásival együtt most már hatra szaporodott a fejedelem által itten istápolott diákok száma; ezek azután az ő bőkezősége következtében³⁴⁾ minden megfelelő eszközt megragadhattak ismereteik és látóköriük szélesítésére. Bethlen Gábor kiválasztottjai pedig a jövendő kálvinista papságnak valóban színe-java, voltak: Váczi S. Péter, aki hazakerülve dési pap és esperes lett,³⁵⁾ Gyöngyösi Kiséri András, a korán elhunyt kolozsvári lelkipásztor és kolozs-kalotai esperes,³⁶⁾ Geleji Katona István, hazatérte u-

29) Berini Nagy János 1612 szept. 19-én iratkozott be a heidelbergi akadémiára. (SpFüz. 1862: 562).

30) Lásd a 27. számú jegyzetet.

31) Szenczi Molnár A.: Secularis Concio Evangelica. Oppenheim, 1618. (Idézi Dézsi L.: Szenczi Molnár A. naplója. 80. - (Szenczi) Molnár Albert levele Bethlen Gáborhoz 1617. dec. Oppenheimből. SpFüz. 1864: 668-669.

32) Szepsi Csombor M. i.m. 343.

33) Lásd a wittenbergi magyar bursa anyakönyvét. (Thury E.: Iskolatört. Adattár I. 1-67.)

34) V.ö. Bethlen G. 1618. I. 27-i levelével. (Koncz J. i.m. 31.)

35) Szinnyi XIV. 715-716. Pokoly József: Az erdélyi ref. egyház története. II. Bp. 1904. 65.

36) Herepei J.: Gyöngyösi Kiséri András kolozsvári ref. főprédikátor. (Lásd e köt.-ben: 174-189.)

tán udvari koncionátor, majd erdélyi püspök,³⁷⁾ Fejérvári (Alben-
sis) János, közülök egyedül erdélyi fiú, marosvásárhelyi prédiká-
tor,³⁸⁾ azután Bojti Veres Gáspár, Bethlen unokaöccseinek nevelő-
je, marosvásárhelyi, majd gyulafehérvári iskolaigazgató s a feje-
delem udvari történetírója,³⁹⁾ végül pedig Szilvási K. Márton, a-
kinek élettörténetét e néhány lapon kívánjuk összefoglalni.

Az ujonnan érkezett ifjaknak legelső dolguk az volt, hogy
megszerezzék a maguk számára a szükséges és szokásos öltözetdara-
bokat, a sujtásos, hosszuszabásu magyar ruhát⁴⁰⁾ s hozzá a meg-
felelő süveget, továbbá kiegészítsék mindennapi életükhöz nélkü-
lözhetetlen házi felszerelésüket.⁴¹⁾

Ezek után - a kellő tájékozottságot megszerezve - felvétel
végett jelentkeztek az egyetemen. Itt pedig 1617 április 7-én,
miután a szokásos formásoknak eleget tettek, Casparus Boiti,
Martinus Sziluasi, Thomas Tiszabetsi, Basilius Borzasi nevét a ta-
nulók anyakönyvébe, a teológiai kar hallgatói sorába, szabálysze-
rűen bevezették.⁴²⁾ - A két ifju pedig valószínűleg csak ezután
vitte el a fejedelem levelét és adta át azt az arcképes aranyér-
met,⁴³⁾ amelyet Bethlen Gábor ujesztendei ajándékuul küldött a

37) Bod Péter: Smirnai Szent Polykarpus. Nagyenyed, 1766. 71-90.
- Pintér Jenő Magyar Irodalomtörténete. Bp. 1931. 136-142.p.

38) Szinnyi I. 103. - Pokoly J. II. 65.

39) Szilágyi Sándor: Erdély irodalomtörténete. (Budapesti Szemle,
1858: 41-42. - Koncz J. i.m. 30-39.

40) Thury E.: Iskolatört. adattár. II. 1-67. - A wittenbergi egye-
temen járt magyar tanulók társaságának anyakönyvéből. ProtSzle
1908:242-243.

41) V.ö. Koncz József: Pápai Páriz Ferenc naplója 1649-1691. ItK.
1893: 394, valamint a 17.sz. jegyzetben hivatkozott "Itinera -
rium" megfelelő adatai (79. A-B.lev.)

42) Teutsch Fr.: Die Studierenden aus Ungarn und Siebenbürgen auf
der Hochschule in Heidelberg. Archiv des Vereines für sieben-
bürgische Landeskunde. Uj folyam. X. köt. 1872. 187. - Szerem-
lei J.: Közlemények a heidelbergi egyetem és könyvtára törté-
netéből. SpFüz 1862: 563.

43) A Pareusnak küldött aranyérmet Resch Adolf: Siebenbürgische
Münzen und Medaillen (Nagyszeben, 1901) c. művében felsorolt
alábbi érmekkel vethetjük össze: 224-225. lapon (65.sz.a.) kö-
zölt 15 aranypénzértékű kerek, vagy (61.sz.a.) 12 aranypénz-
értékkel bíró ovális emlékéremmel, vagy pedig még inkább a 84.
lapon (12.sz.a.) leírt 1616. évi kibocsátású 10 arany értéket
tartalmazó forgalmi pénzzel. Ennek az utóbbinak a hátlapján
ugyanis jelkép és jelmondat is veretett ki.

nagytekintélyű Pareus Dávid professzor ur számára.⁴⁴⁾ Ő azután csak a buzgó vallásossága, egyházát támogató nagy fejedelemért is szívesen fogadta, sőt éppen Bethlenre való tekintettel, több atyai intelemmel is látta el az ifjakat. Tanulmányaik folyamán talán éppen ezért többet is kívánt tőlük, mint a többi diáktól. Ezt gondolhatjuk Bethlenhez június 14-én intézett válaszából, amelyben biztosította őt, hogy mindazoknak az alumnusoknak, akik most vele vannak, vagy a jövőben vele lesznek, a lehető legnagyobb igyekezettel fogja előmenetelét szolgálni.⁴⁵⁾

Az ifjak pedig szívesen és nagy szorgalommal láttak hozzá, hogy elsajátíthassák mindazt a tudományt, amelyet szűkebb keretek között mozgó hazai iskolákban meg nem tanulhattak. Itthon ugyanis mindegyik iskolában ekkor mindössze egy, legfennebb két mester tanította a felső évfolyamok összes tantárgyát. Ezért azután lehetlenség volt, hogy a legtudományosabban képzett rektorok is a külföldi főiskolák színvonalát megközelítő előadásokat tarthassanak akkor, amikor - az ekkori rendszer szerint - évről-évre, vagy pedig még sűrűbben váltakozó jelesebb diákok rakták le az alapot, ők tanítván az alsó és a középső osztályok minden tantárgyát.

Heidelbergben pedig a tudományok éppen ebben az időben érték el legteljesebb virágzásukat. I. Ruprecht pfalzi választófejedeleme által a XIV. század derekán alapított egyetemet IV. és V. Frigyes uralkodók szervezetében átalakították s tanári székeket az akkori tudósvilág legkiválóbbjaival töltötték be. Pareus Dávid, Tossau Pál, Scultetus Ábrahám, Sohn, Periscus, Stenius, Gruterus, Melissus⁴⁶⁾ és Alting Henrik neve biztosította az akkori legmagasabb színvonalat.

Szilvási - miként társai is - legszívesebben a nagytudományu,

44) Pápai Páriz F.: Rudus Redivivum. Cibinii, 1684. Appendix.-Romlott fal felépítése. (Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár. V. évf. 174, 179.)

45) U.ott, csak az Egyháztört. Adattár V. évf. 180. lapján. - De Pápai a Romlott falban, valamint Thury E. id. műve I. kötet 16. lapján hibásan közli e levél keltét július 18-nak, minthogy Pápai Rudus Redivivumában az eredeti latin szövegben "18 Calend. Julias" időmegjelölést találunk, ez pedig június 14-nek felel meg.

46) V.ö. Mercator, Gerardus et Hondius, Jodocus: Atlas minor. Arnheim, 1621. 401.-Sz.1886:533-634.-Szeremlei id. közl. (SpFüz.: 1862: 457.)

európai hírű Pareus előadásait hallgatta s az ő elnöksége alatt rendezett vitatkozásokat (disputációkat) látogatta legsűrűbben. Ezek a vitatkozások pedig - mintegy időközi kollokviumokképpen - a diákok tudományokban való előhaladását jelezték, amelyeken a magyarok is igen sűrűn szerepeltek. Így azután teológusaink nem is maradtak el a más nemzetbeliek mögött, pedig itt ebben az időben sok más nemzet legkiválóbb tanulóival kellett felvenniök a versenyt. Gyakran jelentkeztek egy-egy vitatkozás tartására, aminek erkölcsi sikerét még az is növelte, hogy ezek a disputációk nyomtatásban is megjelenvén, hirdették nemcsak a tanár, de a tanítvány dicsőségét is.

Föltétlen meg kell azonban hajolnunk Zoványi Jenő nagy tekintélye előtt, aki egyik tanulmányában arra következtet, hogy - a doktori értekezésektől eltekintve - aránylag kevés olyan vitatkozást találunk, amely a tanuló eredeti műve volna. Így tehát benők csak a tanár nézeteinek, gondolatainak tolmácsolását láthatnók minden önállóság nélkül kidolgozva.⁴⁷⁾ Ha már most ezt a véleményét elfogadjuk, annyi enyhítést azonban kell tennünk főképpen a versekkel üdvözölt értekezésekkel kapcsolatban, hogy az alapgondolat és az érvelésmenet kidolgozását mégis a tanulók művének kell tulajdonítanunk. Ugyan is aligha tételezhetjük fel, hogy szajkómódjára megtanult lecke felmondóját nemcsak diáktársai, sokszor azonban még tanárai és más tekintélyek is ékes rigmusokban dicsőítették volna! Az ilyen disputációk nagyobb részét tehát egy-egy mai, több-kevesebb önállósággal megszerkesztett szemináriumi dolgozattal tarthatnók egyenlő minőségűnek, amelynek azonban mégis csak a diák munkájának kell lennie. Ugyanis e dolgozatok önállótlanosságának bizonyítására nem tartjuk minden esetben döntő erejűnek azt a körülményt, hogy igen sok értekezés a vitatkozó nevének teljes elhagyásával, pusztán csak a tanár neve alatt jelent meg. Nagyon jó példaképpen említhetjük meg a Debreczeni Ember Pál által egyetemi hallgató korában megírt magyar református egyháztörténetet, amelyet a kiváló Lampe Frigyes Adolf utrechti egyetemi tanár nem átalított csupán csak a saját neve alatt megjelentetni.⁴⁸⁾ Jól-

47) Zoványi Jenő: A főiskolai disputációk és szerzőik. ProtSzle.: 1936: 12-16.

48) Lampe F.A.: Historia Ecclesiae Reformatae in Hungaria et Transsylvania. Utrecht, 1728.

lehet tehát ez a tény - legalább is az utrechti diákság körében - köztudomásu lehetett, mégsem bírt akkor a tolvajlás (plágium) megbélyegző erejével, aminek azután a még olyan híres tudósra is vissza kellett volna hatnia.

Az egyetemi hallgatók nyomtatásban megjelent munkáinak kisebb, de értékesebb részét azután azok az önállóbb dolgozatok alkotják, amelyekhez sorozhatjuk a bakkalaureátusi és doktori értekezéseken kívül az időnkénti nyilvános vizsgálatok kidolgozott tételeit (téziseit).

Szilvási itten eleinte csak készült a jövő vitatkozásokra, hallgatta a másokét s egy-egy honfitársa sikerének örülve, annak nyomdafesték alá kerülő munkácskáját verssel köszöntötte. Így Fejérvári (Albensis) János 1617 június 28-án Pareus elnöklése alatt a világ kormányzásáról, avagy az isteni gondviselésről,⁴⁹⁾ Jász-Berényi Mátyás pedig október 25-én hasonlóképpen Pareus vezetése mellett az emberi szabadakaratról és az isteni kegyelemről,⁵⁰⁾ majd Borzási B. Balázs 1618 június 20-án ugyancsak Pareus elnöklete alatt a szentháromságról⁵¹⁾ vitatkozván, felkérésre s a jó barát iránt megnyilatkozó szeretetből Geleji Katona István, Bojti Veres Gáspár, Csepeli (Sidó) Ferenc, Prágai András, M. Szentkirályi Benedek és Udvarhelyi György nevű társaival együtt Szilvási is dicsérfő verseket szerzett, amelyek azután a dolgozathoz csatolva, nyomdafesték alá is kerültek.

Azonban maga is hamarosan jelét adta tanulmányaiban tett előhaladásának s ezért alig négy hónapi akadémiai tanulás után Pareus által már vitatkozásra jelöltetett. Augusztus elsejére kitűzött disputációját az elmenekülendő pápaságról kellett megtartania.⁵²⁾ Ez a kis terjedelmű szellemi termék sem lehetett más, mint egy ke-

49) Szabó-Hellebrant: RMK III. 1190. - Apponyi Sándor: Hungarica. II. 36.

50) RMK. III. 1196. - Apponyi II. 38.

51) RMK. III. 1251. - Apponyi II. 45.

52) De fugiendo papatu. Respondente l. Aug. 1617. Martino Sylvasi. Heidelberg, 1620. Szinnyei XIII. 947. - Zoványi J.: Theológiai ismeretek téra. Mezőtur, 1849-1901. III. 290.

vésbbé önálló dolgozat. Ugyanis Szilvási is tanára felfogását, okfejtését téve magáévá, a vitatkozás alkalmával jól kidolgozott és megtanult leckekepen adhatott feleletet a kijelölt tárgykörből. Esetleg erre utal az a körülmény is, hogy ez az értekezés, amikor 1620-ban nyomtatásban napvilágot látott, nem önálló műként, hanem az elnöklő tanár neve alatt, mintegy az ő irodalmi munkáját képezve, minden baráti üdvözlő vers kísérete nélkül, más hasonló dolgozatokkal együtt, gyűjtelékesen jelent meg.⁵³⁾ De különben is tárgya abba a gondolatkörbe tartozott, amely éppen akkor foglalkoztatta Pareust. Ugyanis a reformáció évfordulója alkalmából az őt megtámadó mainzi jezsuiták ellen cáfoló iratot szerkesztett⁵⁴⁾ s - úgy látszik - tanítványainak is ilyen tételeket hagyott föl kidolgozásra.

Ebben az időben a nem messze fekvő Oppenheimban kántortanítóskodó, majd mint iskolamester megtelepedett Szenczi Molnár Albert⁵⁵⁾ többször megfordult Heidelbergben. Így iskolamesteri állásában is az itten tartott egyházi gyűlésen erősítették meg 1617 április 30-án.⁵⁶⁾ De az általánosan ismert és becsült nagy tudós ezenkívül nemcsak a pártfogó, V. Frigyes pfalzi választófejedelem udvarát kereste fel, de szívesen időzhetett szép reményekre jogosító honfitársai között is. Ismerte személy szerint is a Heidelbergben és Marburgban tartózkodó mindegyik magyar diákot. Fel is sorolta nevüket "Secularis concio evangelica" című 1618-ban Oppenheimben megjelent művének Bethlen Gáborhoz intézett előszavában.⁵⁷⁾ Meglátogatván őket, valószínűleg intette, buzdította s bő tapasztalata, mély tudása, hűséges hazaszeretete s a nagy Bethlen Gábor iránti igaz tisztelete magvait sűrűn hintegette el fogékony lelkekben.

Azonban a diákok maguk sem feledkeztek meg jóltevő fejedelemük iránti igaz tiszteletükről. Bojti Gáspár latin nyelven megírta s 1617-ben Heidelbergben nyomtatásban meg is jelentette Beth-

53) Pareus: Colleg. Theol. II, 372-373. (Lásd: Szinnyi XIII. 948.)

54) Boddeus J. Ferenc: Allgemeines historisches Lexikon. IV. rész. Leipzig, 1709. 120.

55) Dézsi L.: Szenczi Molnár Albert. Bp. 1897. 204.

56) Dézsi L.: Szenczi Molnár Albert naplója. Bp. 1898. 78.

57) Lásd a 31. sz. jegyzetet.

len tetteit dicsőítő munkácskáját, amely elé Geleji Katona István, Szylvassi K. Márton, Csepai Ferenc és Borzási B. Balázs szerzetesek üdvözlő verseket.⁵⁸⁾

Ugyanebben az évben, október 10-én kelt levelükben pedig Bojti és Szilvási részletesen beszámolt a fejedelemnek tudományokban tett előhaladásukról s ismeretszerzés céljából valószínűleg a székesegyházáról nevezetes Speyerbe, a Neckar-parti Stuttgartba, Württemberg székvárosába, - a régi egyetemmel bíró Tübingába, továbbá Strassburgba, Elsass fővárosába tett időközi utazásaikról. Ez a levél pedig, ha előkerülne, igen érdekes világot vetne nemcsak a két kedvelt diáknak a fejedelemmel szemben tanusított maguktartására, csaknem fiúi bizalmukra, de tanulmányaikra és meglátásaikra nézve is.

Bethlen a következő év január 27-én válaszolt a két fiúnak, atyai szeretettel, jövőjükbe vetett bizalommal, gondoskodással. Levelének Koncz József által magyar fordításban közölt vonatkozó része azt mondja el: "Értettem leveletökből szerencsésen tett utazástokat és óhajtott előhaladásokat a tanulásban. Hogy annál szorgalmasabban neki fektüdjete s az időt sikeresebben fordithassátok a tanulásra s a költség és szükség se akadályozzon ebben titeket, száz aranyat adattunk Keserői János concionatorunknak, hogy azt alkalmasszerűleg a Váradról tanulás végett oda induló ifjaktól nektek mielőbb elküldje. Illő tehát, hogy minél nagyobb szorgalommal és egész igyekezettel arra törekedjete, hogy kegyességünknek s felőletek táplált várakozásunknak megfeleljete s tanulástokat úgy folytassátok, hogy mindenekelőtt nyilvános legyen, miszerint nem tettünk haszontalan költést rátok, s végre hazátoknak, nemzetöknek haszonnal lehessetek javára."⁵⁹⁾

De megerősíti a fejedelem reménységét maga Pareus professzor is, aki 1618 április 17-én írt levelében tudatta Bethlennel, hogy "mind Bojti Gáspár, mind Szilvási Márton, kiket Felséged én reám bizott és ezeken kívül 20 magyar tanulóifjak, kik mostan a mi akadémiánkban élnek, elég szorgalmatosan tanulnak, és mindenképen készítgetik jövődre magukat, hogy a Felséged, és a szent eklé-

58) RMK. III. 1193. - Apponyi: Hungarica II. 40-41. - Koncz i. m. 39.

59) Koncz J. i. m. 31. és TT. 1881: 307.

zsia felőlük való jó reménységüknek megfelelhesse nek."60)

A diákok valóban derekasan haladtak előre a tudományokban. Ennek bizonyságaképpen Szilvási 1618 augusztusában Alting Henrik-nél, a teológia doktoránál és tanáránál, a kar azideji dékánjánál nyilvános értekezésre, helyesebben vizsgálatra jelentkezett.⁶¹⁾ Ennek idejét pedig augusztus 15-ére tűzték ki, amikor is János apostol Evangeliuma I. részének 14. verse alapján az Ige testté lételének bizonyítását kapta értekezésének tárgyául. Előadását, amelyet az egyetemi templomban a heidelbergi lelkipásztorok és egyetemi tanárok előtt nyilvánosan tarthatott meg, az előbbihez mérve, már több önállósággal készítette el. Ez azután valószínűleg igen jól is sikerült, amit nyomatékosan bizonyít az a körülmény, hogy ebből az alkalomból nemcsak a jóbarátok: Bojti Gáspár görög, Jászberényi Mátyás és Szepsi H. Mihály latin nyelven írott verseikkel magasztalták, de a nagy Szenczi Molnár Albert is méltónak találta arra, hogy ugyancsak latin nyelvű költeményével maga is hozzájáruljon Szilvási érdemeinek dicséretéhez. Az értekezés különben még ugyanabban az évben Lancelottus János heidelbergi akadémiai nyomdájában 16 lap terjedelemben, a pártfogó Bethlen Gábornak ajánlva, önállóan megjelent.⁶²⁾

Vizsgájának letétele után - annak befejezése képen - rövidesen az első egyházi szónoklatát is megtarthatta a Szent Péter nevet viselő külvárosi templomban. Ezzel egyidőben azután lelkipásztorrá való ünnepélyes szertartású felavatása is megtörténhetett.⁶³⁾ De a kor szokása szerint, a sikeresen letett vizsga örömeire, nagyobb szabású vendégséget is rendezett, amely bizony - a vizsgával együtt - szép számú tallérát emészthette fel.⁶⁴⁾ E lakomára

60) Pápai Páriz Ferenc i.m. Appendix. - Magyar Prot.Egyháztört.A-dattár. V.évf. 178. - Kivonatossan: Koncz J. i.m. 32. és Thury E. i.m. 1.köt. 16. Ő azonban tévesen közli e levél keltét április 27-nek.

61) "Publicae disquisitioni subiicit."

62) "Disputatio Theologica De Incarnatione Verbi (etc.) Publicae disquisitioni subiicit Martinus K. Szilvasi Ungarus, Ad diem. 15. Augusti (etc.) Heidelberg, 1618. (RMK. III. 1218).

63) V.ö. Lósy-Schmidt E.: Hatvani István Élete és művei. 1718-1786. Debrecen, 1931. 66-67., 206.

64) V.ö. Vizaknai Briccius György naplójának 1695.évi feljegyzéseivel. (Történelmi emlékek. II. köt. Pest, 1860. 91.)

azután nemcsak a jóbarátok, de a tanárok és más egyházi előkelőségek is hivatalosak lehettek.

Teológiai tanulmányainak befejezése után Szilvási már csak néhány hónapig időzött Heidelbergben. Itt töltött ideje alatt azonban a komoly munka mellett sem felejtkezhetett meg arról, hogy a minden időben egyformán kedves diákéletben ő is kivegye a maga részét. Jóllehet a magyar tanulóknak egymás közötti életére vonatkozólag ebből az időből alig-alig maradt fenn valamilyen adat, mégis - minthogy szervezetük hasonlított a német diákokéhoz - feltételezzük, hogy életmódjukban is voltak egyező vonások, bárha a mi diákjaink viselkedése mégsem volt olyan szertelen, mint német kollégáiké.⁶⁵⁾ Nem engedhette meg ezt a hazai jöttevők iránti tisztelet s a wittenbergivel valószínűleg megegyező saját külön törvényük, amely áhitatos buzgóságra, szorgalmas és erényes életre, kihágások és bűntények elkerülésére kötelezte a törvényeket aláíró ifjakat.⁶⁶⁾ Az iskolai komoly munka mellett azonban mégsem hiányozhatott életükből a körbenjáró gondűző boroskancsó sem. Ez azután sok kedélyes, vidám estét teremtett számukra, vagy pedig el-elbusulhatták mellette hazai bajukat-bánatukat, olykor-olykor elénekelgetve az otthonról hozott, jobbára szomorú históriás énekeket.⁶⁷⁾

Ezeknek a baráti összejöveteleknek emléke azután fel-feljárt olykor a sok tövissel beszórt életpályájú vendiákokhoz is, - miként régi irások megőrizték számunkra, hogy Vetési János váradi iskolaigazgató 1569-ben egy tallért, Csanaki János pesti pap pedig hasonlóképen egy tallért küldött a wittenbergi cétusnak, hogy azt rajnai borra költsék.⁶⁸⁾

Ha azután más egyetemen tanuló, átutazó magyar diák vetődött közéjük, azt baráti meleg szeretettel fogadták. Ennek bizonyoságaként kedves emlék maradt reánk abban a néhány sorban, amelyet egy külföldet járt magyar teológus: Szepsi Csombor Márton Kassán,

65) Gyöngyösi László: Ó-heidelbergi diákok. ProtSzle. 1916: 298-311. - P.Szathmáry Károly: A gy.-fehérvári-n.enyedi Bethlen-főtanoda története. N.-enyed, 1868. 21-26. - Méhes Sámuel: Életem rajza c. kéziratának 3/c. fogása. (RefKollt.)

66) Lásd a 40. sz. jegyzetet.

67) Herepei J.: Báthori Gábor bucsuztatója. (Kézirat).

68) Lásd a 40. sz. jegyzetet.

1620-ban nyomtatásban megjelent utleírásában elbeszélte. Ő ugyanis - miután Nyugateurópa nagy részét gyalogszerrel bejárta - 1618 nyarán "Heidelbergába, az hova régen kíváncsoztam, el érek, az hol nem sok keresésem után, be szállván először az Ludba" (vendégfogadóba, majd pedig) "az Magyarok szállására az Sichinger-Hofra találék... Vagyon ez városnak fő Academiája, de kisebb, mint remén - lettem, kiből minden nemzetségek, de főképpen az Magyar tanuló ifjak sietnek." Ezután névszerint felsorolja az éppen akkor itt tanult tizenhat magyar ifjat, közöttük Szilvási Mártont is. Majd azután elmondja, hogy "Heydelbergából kiindulván, ez meg nevezett ifjoknak nagyobb része egy darabon el kísért, kik meg térvén, mégis tovább velem eljöttek hárman" D(omi)n(us) Martinus Szilvási Michael Bélteki, Michael Szepsi, mind az első vendég fogadói, az hol három egész óráig délelt az eső meg tartóztatta," (azaz ott tartotta őket, mig nem) "estve felé nagy keservesen túlok elváltam."⁶⁹⁾

De a honfitársakkal együtt eltöltött közel két esztendő kedves emlékére, mielőtt végleg elhagyta volna Heidelberg zeg-zugos utcáinak barátságos, gólyafészkes házait,⁷⁰⁾ az akkori szokás szerint valószínűleg Szilvási is készítettett egy kis emlékkönyvet, amelynek lapjaira honfitársai s idegen barátai verseket s bucsusorokat jegyeztek fel. A sárospataki főiskola nagykönyvtárában ma is megvan egy, az említetthez hasonló emlékkönyvecske, amely valamikor Putnoki János szatmári iskolaigazgató, majd debreceni lelképásztör tulajdona volt. Putnoki pedig 1618 májusában még a heidelbergi egyetem tanulója. Itt azután könyvecskéjébe tizenhat magyar ifju jegyezte be nevét, néhol latin s görög nyelvű jeles mondásokat írva fölébe. E tizenhat honfitárs között találjuk Szilvási Mártont is,⁷¹⁾ aki hasonlóképpen bucsuzott a nyári hónapok elején eltávozott barátától.⁷²⁾

Szilvási pedig, miután ő is továbbvándorlásra szánta el ma-

69) Szepsi Csombor Márton: *Europica Varietas*. Kassa, 1620. 341, 344-345.

70) Gyöngyösi L. id. dolgozata. *Prot Szle*, 1916: 298.

71) *SpFüz.* 1864: 670. - A sárospataki ref. könyvtárban őrzött emlékkönyvecske. 15/A. lev.

72) Ugyanis az 1618. év nyarán Heidelbergbe érkezett Szepsi Csombor már nem találta itt Putnokit, minthogy az ő neve nem fordul elő az *Europica Varietas*ban felsorolt diákok között.

gát valószínűleg istentisztalettel bucsuzott ki a Szent Péter nevet viselő, akkori külső, ma pedig már egyetemi templomból,⁷³⁾ -
kiben Szepsi Csombor szerint - "az mi nemzetünk minden Vasárnap praedicatiót hallgat és teszen."⁷⁴⁾ Majd bucsut véve az egyetemről is, még az év vége előtt elhagyta Heidelbergát.

Utja valószínűleg a Neckar és a Rajna folyók egyesülésénél épült Mannheimon, majd a Rajnamentén felfelé haladva, Frankenthalon, amelynek erős várát éppen ebben az esztendőben fejezték be, továbbá a székesegyházáról híres Wormson, ezután Szenczi Molnár Albert lakóhelyén: Oppenheimon, innen a Majnának a Rajnába való ömlésénél elterülő érseki városon, Mainzon, ahonnan letérve a Rajna partján vezető utról, a majnamelletti ódon Frankfurton, ezen túl a Lahn és Dill folyócskák összefolyásánál fekvő Wetzlar szabad királyi városon, végül pedig az alig egy évtizeddel azelőtt alapított egyetemmel bíró Giessenen keresztül a hessen-kasseli Marburgba vezetett.

Ennek akadémiaja pedig hírnév tekintetében nem sokban maradt el a heidelbergitól.⁷⁵⁾ Hiszen Marpurgum felett is jeles, tudós fejedelem uralkodott. Móríc hessen-kasseli tartománygróf (1592-1627) a tudományt s a művészetet nemcsak pártfogolta, de maga is mívelte. Széleskörű tudása abban is megnyilvánult, hogy anyanyelvén kívül még nyolc másik nyelvet megtanult, közöttük a magyart is. S mint Magyarországi Szent Erzsébet egyenes leszármazottja, nem felejtkezett meg arról, hogy ereiben magyar vér is folyik. Az elébe került magyarokkal szívesebben anyanyelvükön beszélt, az arra érdemeseket pedig melegen pártfogolta. Így Szenczi Molnár Albert is tapasztalta bőséges támogatását.⁷⁶⁾

Móríc tartománygróf, aki hessen-marburgi III. (IV.) Lajosnak utódnélkül való elhalálozása folytán e nagyhercegség egy részét s

73) Baedeker K.: Süd-Deutschland und Österreich. Leipzig, 1876. A 16. lap melletti térképen.

74) Szepsi Csombor i.m. 344.

75) "Literarum studiis maxime clara." (Cluverius Fülöp: Introductionis in universam Geographiam...Libri VI.: -1672. Amstelodamum. 131.)

76) V.ö. Dézsi L.: Szenczi Molnár A. c. művének 140-143.lapján közölt részletekkel, amelyeket Rehm F.: Geschichte der beiden Hessen, Marb. u. Leipzig, 1846. c. munkájára hivatkozással idéz.

így Marburgot is örökölte, - az itt való egyetem eddigi evangélikus vallásu tanárait már mindjárt 1604 után kálvinista tudósokkal cserélte ki.⁷⁷⁾ Ezzel a németországi egyetlen református jellegű heidelbergi egyetem után Marburg is kálvinista színezetet nyert.

Tehát éppen e két körülményben leli magyarázatát, hogy ebben az időben olyan nagy számú magyar diák kereste fel a marburgi egyetemet. S miként a Szenczi Molnár által felsorolt nevekől látjuk, az 1617. évben tizenkét honfitársa tanult ezen a főiskolán.⁷⁸⁾

Tudásának öregbítése céljából Marburgba igyekvő Szilvási az ottani egyetem anyakönyve szerint Martinus K. Szilvási, Benedictus M. Szentkirályi, Gregorius S. Nádudvari tanulótársaival együtt 1618 szeptemberében iratkozott be.⁷⁹⁾ Minthogy pedig - az egykori diák, Komáromi Flórián Gáspár levele szerint - "nóha ez az akadémia tudós emberekkel híres, mindazáltal az theologicum studium benne igen szűk, kiváltképen való studium az juris prudentia és philosophia,"⁸⁰⁾ - valószínűleg tehát éppen ezért törekedett ide Szilvási, aki az elsajátítandó tantárgyakra vonatkozó határozott utasítást kaphatott a fejedelemtől, avagy pedig az új püspöktől, Keserői Dajka Jánostól, a régi pártfogótól. Ezt sejteti az a körülmény, hogy míg Heidelbergben csupán theológiai vitatkozásra és vizsgálatra jelentkezett, addig itt inkább tárgyi ismereteket felölelő (reális) tantárgyakat hallgatott mintegy előkészületképen a gyulafehérvári iskolamesterségre.

Igyekezetének külső jeleképpen már 1619 elején vizsgálatra jelentkezett Combachius János fizika-tanárnál, aki annak napjával március 3-át tűzte ki.⁸¹⁾ Fizikai értekezésének tárgya az ég volt, amelyet előadásban részletesen ismertetett.

A sikeresen kiállott vizsgálatért verssel üdvözölte őt Szent-

77) Mayers Konversations-Lexikon. Leipzig, 1876. VIII. 860-861. és azt kiegészítőleg ugyanannak 1889. évi kiadásában VIII. 473-474, 478. - Brockhaus' Conversations-Lexikon. Leipzig, 1884. IX. 185.

78) Dézsi L.: Szenczi Molnár A. naplója. 80.

79) Zoványi Jenő: A marburgi egyetem magyarországi hallgatói. It. 1955: 344.

80) Komáromi Flórián Gáspárnak 1613. szeptember 8-án Marburgból Rákóczi György és Zsigmondhoz írt levele. (Egyházi férfiak levelei. Közli: Szilágyi Sándor: EPrK. 1875: 69.)

81) "Publicae censurae subijicit".

királyi M. Benedek akadémiai hallgató. Szilvási pedig Bethlen Gábornak ajánlotta ezt a két és fél nyomtatott iv terjedelmű értekezést, amelyet Hutwelckerus Rudolf marburgi nyomdász útján még ugyanebben az évben sajtó alá is bocsátott.⁸²⁾

Marburgi időzéséről semmi bővebbet nem tudunk, azonkívül, hogy ezután Vári Miklós és Nádudvari S. Gergely tanulókkal együtt vizsgázásként most már ő irt üdvözlő verset az erdélyi származású M. Szentkirályi Benedek teológiai vizsgálatához, amelyet 1619. március 20-án Marburgban tartott a Fiúnak és a Szentléleknek örök istenségét és a Szentháromság imáadását bizonyító őszösvetségi idézeteket védelmezve Enyedi György unitárius püspök tételeivel szemben.⁸³⁾

Szilvási tulajdonképpen mindössze sem sok ideig maradt Marburgban. Ugyanis Bethlen Gábor 1619 tavaszán szövetségkötés céljából Heidelbergbe küldötte Kovácsóczi István kancellárt,⁸⁴⁾ aki - úgy hihetjük - már hozta is Szilvási számára az üzenetet, hogy igyekezzék tanulását mielőbb befejezve, hazatérni. Ő tehát összedeglette holmiját s talán már a nyár elején elindult ebből, az emlékekben gazdag, kedves kis városból.⁸⁵⁾

Utrakelése előtt azonban tanuló társai valószínűleg kibucsuztatták a hazafelé indulót s - a kor szokása szerint - barátai bucsuverseket, u.n. propemtionokat szereztek erre az alkalomra. Ezeket azután az együtt töltött napok emlékére esetleg nyomtatásban is megjelentették.⁸⁶⁾ - Majd pedig eltávozásakor messze kikísérték a városból.⁸⁷⁾

Hazatérése előtt Szilvási világot látni még bejárta a német

82) RMK. III. 1257. Disputatio Physica de Coelo (etc.). Publicae-censurae subijicit Martinus K. Szilvasi Ungarus Ad diem 3. Martii (etc.) (1619, Marpurgum). - V.8. még Sz. 1888: 470.

83) RMK III. 1256.

84) Sáfár, 1619: 76, 184.: "2. Junii érkezék Városunkban Heidelbergből Kovácsóczi István." (Klt.)

85) V.8. Egy uti napló. (1815-1817). Közli: K.Papp Miklós. Történeti Lapok. 1875: 957. Lásd a város földrajzi leírását Reichard: Der Passigier. Berlin, 1826. 531.

86) Ilyen propemtionokat találunk a RMK. III. 1.köt. 147, 157, 170, 203, 220, 227, 229-230, 236, 544. 1. és III.2.köt. 665.1.

87) V.8. Lósy-Schmidt i.m. Hatvaniról. 80.

országok nagyobb városait, nem hagyva kihasználatlanul az utcákban kínálkozó alkalmakat, hogy ismereteit gyarapítsa. Ebben aztán bőven segítette az, hogy - a fejedelem jóvoltából - anyagiakban nem kellett szűkölködni; mint a külföldön tanuló sok szegényebb diáknak.⁸⁸⁾ - Ennélfogva tehát a heidelbergi és a marburgi egyetemtől, valamint külön minden tanáráról nyert levelei és bizonyítványai,⁸⁹⁾ csak a befejezett és jól elsajátított tanulmányokról tanuskodhattak. De ezt bizonyíthatta az a sok könyv is, amelyet - külföldet járó diákok szokása szerint - Heidelbergben, Marburgban s más városokban bizonynyal ő is összevásárolgatott. - Bod Péter említi önéletrajzában, hogy hollandiai tanulásából 1743-ban visszatérve, társai közül az egyik 15, a másik 8, ő pedig 7 mázsa könyvet s ezen kívül porcellánműveket is hozott magával.⁹⁰⁾ Ha tehát a szűkebb viszonyok közt levő Bod Péter is eléggé tekintélyes mennyiséget tudott összevásárolni, mennyivel bővebben megakodva térhetett haza a fejedelmi alumnus, Szilvási.⁹¹⁾ - S ha most alaposan átnéznők régi könyvtáraink anyagát, talán még mindig találunk közöttük nem egy olyan könyvet, amelynek fehér, vagy barna bőrkötésű tábláján a latinos sorrendben elhelyezett M.K.Sz. betűpárt és az 1617, 1618, vagy pedig 1619. évszámot olvashatnók, mint Szilvási K. Márton ugynevezett szuperexlibrisét.

Hazafelé vivő útja - a már javában dúló cseh háború miatt - valószínűleg a mai Középnémetországon, vagyis az akkori Hessian (Hessenen), Turingián (Türingián), Misnián (Meissenen), Saxonián (Szászországon), Vandalián (középső Odera-vidéken) és Sleszián (Szi-lézián) át⁹²⁾ Magyarország északnyugati végébe, az ott táborozó Bethlen Gábor fejedelemhez vezetett.

Bethlen azzal a szándékkal, hogy a hitük szabadságáért küzdő

88) Lásd többek között Csanaki Máténak 1624. márc. 26-án Leydaba kelt levelét, amelyet nagy szükségben Rákóczi Györgyhez intézett. EPrK. 1874: 404-405.

89) V.ö. Szenczi Molnár A. egyetemi bizonyítványai. (Décsi L.: Sz.M.A. naplója. 401-466.)

90) Döbrentei Gábor: Hírek Bod Péter felől. EM. (1817). VII. 177.

91) "Itinerarium Clementis Kasza Fel-Torjai" című s a Székely Nemzeti Múzeum könyvtárában volt könyvecske szerint az 1726-28. években külföldön tanult Kasza Kelemen Győrben, Pozsonyban, Regensburgban, Frankfurtban, Zürichben és Bazalban összesen több mint kétszáz, részint több kötetes munkát vásárolt össze könyvtára számára. (70/A.-84/B.lev.)

92) V.ö. Komáromi Flórián Gáspár teológus által megtett utirány-

csehek megsegítse s ezáltal az elnyomó császárságtól Magyarország alkotmányos- és vallásszabadságát is kivívja, 1619 augusztus 26-án mintegy tizenhatalvezzer embert számláló aránylag kicsiny seregével Fehérvárról kiindult. Miután pedig szeptember 21-én Kassa városa megnyitotta előtte kapuit s a felsőmagyarországi vármegyék nagy része hozzája csatlakozott, - az így megnövekedett hadával késedelem nélkül tovább mozdult.⁹³⁾ Október 5-re Turócszentmártonba érkezett, majd a turóc-nyitrai hegyeken s a Vág folyón átkelve, október 9-én Nagyszombat városba jutott. Azonban itt sem időzött sokáig, minthogy két nap múlva már arról értesítette Illésházy Gáspárt, hogy ott tovább nem mulatván, Pozsony felé veszi útját,⁹⁴⁾ nová 13-ára csakugyan meg is érkezett s csekély küzdelem árán el is foglalta a várat.⁹⁵⁾

Németországi hosszab bujdosás után tehát Szilvási Márton Trencsén vármegye szélén Zsolna felől lépte át a határt⁹⁶⁾ s onnan tovább indulva, október 9-10-e közötti napok valamelyikén Nagyszombatba érkezett. - Itt legelőbb is a fejedelem környezetében tartózkodó Kaserűi Dajka János püspöknél,⁹⁷⁾ majd magánál Bethlennél jelentkezett, aki a háborus előkészületekkel és tárgyalásokkal természetsszerűleg el volt ugyan foglalva, azonban mégis mindenre juttatott időt, ami nemzete javát szolgálhatta.

nyal, amelyet 1613 szeptember 8-án Marburgból Rákóczi Györgyhez és Zsigmondhoz intézett levelében irt le. EPrK. 1875: 69. - Megjegyzendő, hogy a hivatkozott helyen közölt utirányban Vandalia és Slesia között Alsatia is emlittetik, ami azonban teljes lehetetlenség, minthogy Alsatia (Elsass) nagyon messze terül el ezektől az országrészekről. Valószínű, hogy a tudós közlő, Szilágyi Sándor hibásan olvasta az eredeti szöveget, hihetőleg Lusatia (Lauschtz) helyett. V.8. Kemény János fejedelem énéletírása Pest, 1856. 70. lapjával, ahol azt olvasuk: megindulánk Bécs felé, a Morvára, Szileziára, Lusátia, Vandalia szélén által Marchiában az elector lakóhelyére Berolinumba.

93) Szalárdi 55.

94) Szádeczky-Kardos Lajos: Bethlen Gábor és Trencsén vármegye. Sz.1915: 355-361. - U.8. Bethlen Gábor levelei Illésházy Gáspárhoz. 1619-1629. (Magy.Tört.Tár.XXVII. 12.)

95) V.8. Sepsi Laczkó M. krónikájával. ETA. III. 235-237. - Gindely A. és Acsády I.: Bethlen Gábor és udvara. Bp. 1890. 22.

96) V.8. Pataki István ref. pap naplójával. (Kivonatossan közli Török István a TT. 1887: 146.)

97) V.8. a 105. sz. jegyzettel.

Szilvási hazatérése pedig mindenesetre Bethlen akaratából történt, aki az általa mind magasabb színvonalra emelt gyulafehérvári iskola egyik mesteri székét szánta a fiatal tudósnak. Éppen ezért még a háborus csátározások megindítása előtt sürgős parancslevelet állíttatott ki a nagyszombati városi tanács számára. Eszerint: "Nem régen érkezvén alá onnan felül alumnusunk, Szilvási Márton, kit a keresztyén anyaszentegyháznak épületire küldöttünk volt fel taníttatni, kit mostan Fejérvárra bocsájtottunk, hogy az ott való iskolának mestere lévén, mindenekben annak módja szerint dirigállyá. Hagyjuk és parancsoljuk is kegyelmeteknek ez levelünk látván, mindjárt adasson alája szekeret, lovakat és késérőket, kik Lévaig vigyék és késérjék. Ebbeli kegyelmetek engedelmességét kedvesen vesszük: Secus non facturi. Datum in libera civitate nostra. Tyrnaviensis die 11 Octobr(is) Anno 1619. G(abriel) Princeps."⁹⁸⁾

Szilvási Bethlen Gábor és hadainak eltávozása után most már nem is késlekedett sokáig. A melléje adott kísérettel együtt Nagyszombatból elindulva, a következő postaállomásra: az erős vára által védett Léva városába érkezett. Innen pedig - salvus conductusa lévén - a fejedelem költségére váltott lovakkal utazott tovább. Utja pedig - elkerülendő a törökök által megszállott délibb vidékeket - a Felvidék derekán vezetett keresztül. Az Érchegység alatt a Szepességnek tartott, ahonnan Kassán, Sárospatakon áthaladva, Tokajnál a Tiszán átkelve, Debrecenbe érkezett. Innen azután Váradnak fordult,⁹⁹⁾ hogy ott újra láthassa a régi schola-házat s üdvözölhesse az esetleg még itt tanító régi mestereket, mint maga is egy más, nagyobb iskolának új mestere.

Innen a Királyhágón át Kalotaszegnek vette útját. Bánffyhyunad postaállomáson pedig új szekeret és lovakat váltott,¹⁰⁰⁾ amely azután egészen Kolozsvárig vitte. E gazdag, szép és művelt város

98) L.P.: Bethlen Gábor fejedelem néhány levele. SpFüz. 1864:449.

99) V.ö. Lászlóffy Pál követjárása I. Rákóczi György erdélyi fejedelemhez. 1642. közli és fordította Jászay Pál. Athenaeum. 1840 II. félv. 306-308. - V.ö. még gr. Mikó Imre: Bod Péter élete és munkái. Pest, 1862. 10-11.

100) V.ö. Jakab: Kolozsvár II. 125, 252, 592, 602, 556 lapjával, valamint a kolozsvári sáfárpolgárok számadásaival.

101) Ugyanis a fejedelmi utlevéllel érkezőket három napig volt kötelessége a városnak a fejedelem költségére ingyen-étellel-ittallal ellátnia. (V.ö. a városi számadások adataival.)

falai között valószínűleg két-három napig mulatva (időzve),¹⁰¹⁾ heidelbergi tanuló társánál, Gyöngyösi Kiséri Andrásnál szállhatott meg. - Gyöngyösi pedig, aki az alig egy évtizede megalakult kolozsvári orthodoxa (kálvinista) egyházközségnek volt Traszki, másképpen Maróti Lukács esperes után nagytekintélyű főpapja, az óvári Kispiacra délkelet felől nyíló sikátorban épült parókiális házban lakott. Ide küldötte főbíró uram parancsára a városi soros-sáfárpolgár a fejedelmi parancslevéllel utazó Szilvásinak a napon-ta kb. negyed magyar forint értékű cipőt, pecsenyét, fűszerszámot és bort. - Másod, vagy harmadnap azután előállott a város által kirendelt négy-négy ökrös fuvar, külön az iskolamester, külön pedig portékái, drága kincsei: külföldön szerzett tudományos könyvei alá.¹⁰²⁾

Tovább vivő útja a feleki tetőn keresztül Tordára vezetett, ahol azután az ottani sáfárpolgár gondoskodott az újabb fuvaralkalmatosságokról. Fehérvárra tehát - az akkori lassu utazási módot és szokást véve tekintetbe - csak október-végére érkezett meg.

Itt legelőbb is a fejedelmi udvar hoppmesterének (udvarmesterének) jelentette megérkezését, aki azután szállása és az udvarban való élelmezése felől rendelkezett,¹⁰³⁾ addig, amíg valószínűleg szolgálatba lépve, kántoronkénti (évnegyedenkénti) járandósága ki nem utaltatott. Ez pedig évi száz forint készpénz,¹⁰⁴⁾ továbbá bizonyos mértékű buza- és bor-fizetésből állott, a dézsmák és a harmincadok erre rendelt jövedelméből térítve.

November 17-ére hazaérkezett Pozsonyból Keserői János püspök,¹⁰⁵⁾ Szilvási csakhamar nála is jelentkezett s elnyervén tőle

102) A kolozsvári sáfárok feljegyzései között olvashatjuk: 1617. "18 die Decembris. Wittenbergából érkezvén két Diák, melyeket Urunk 8 Nagysága Taníttatott; mivel hogy három Brebencze könyvek volt, Bíró Uram adatta alájok Farnaki János négy ökrét - szekérét, Veress János négy ökrét Szekerét Tordáig. Fizettem az nyolcz ökrötől Tordáig fl. 1 d." Vagy pedig: 1637 október 11-én "Michael Vásárhellj Urunk Alumnuusa érkezvén onnét feljúl a tanuságból, megyen Urunkhoz" 2 lovas szekeren. "Az könyvei és egyéb portékái alá" 4 ökrös szekeren.

103) V.ö. Radvánszky Béla: Magyar családélet és háztartás. I. köt. Bp. 1896. 434-435.

104) Koncz J. i.m. 36. valamint TT. 1880: 140.

105) Kolozsvár 1619. évi számadáskönyvébe november 15-én azt jegyezte fel a sáfár, hogy Kolozsvárra "juta Keserői János az Calvinista püspök Pozsonból" és nov. 16-án "Pap István hat lo-an viszi Keserői Jánost Enyedig." (122. és 166.) (Klt.)

mesteri állását, működését a várbeli iskolában egyidejűleg meg is kezdette.

Sajnálhatjuk, hogy tanári pályájáról semmi bővebb körülmény sem ismeretes. Ezzel kapcsolatosan mindössze csak annyit tudunk, hogy Fejérváron az ifjuság oktatása - a többi iskolával ellentétben - nem egy-két tanár vállán nyugodott. Így Szilvásival egyidőben tanítottak itt Geleji Katona István,¹⁰⁶⁾ Csepei Ferenc¹⁰⁷⁾ és Váczi Péter¹⁰⁸⁾ fiatal tanárok. A felsőbb tagozaton pedig megkezdették működésüket a kiváló hírű Opitz Márton előtti idegen professzorok is, mint Johannes Schwarzenburgensis, aki a görög nyelv tanára volt, továbbá Jacobus Germanus,¹⁰⁹⁾ A kevésbé későbbkoru példával ellentétben azonban az idegen tudósoknak ekkor talán még nem volt meg az a kiváltságos helyzetük, hogy az iskola felső tagozatát csakis ők taníthassák. Ezt bizonyítja az a következő adat is, hogy Mezőlaki Miklós, aki az 1622. esztendőben iratkozott be az Odera melletti Frankfurt egyetemére,¹¹⁰⁾ 1623 március 29-én tartott vitatkozását a többek között Geleji István fejedelmi udvari papnak és Váczi Péter, Szilvási Márton, valamint Csepei Ferenc egykori tanítóinak ajánlotta.¹¹¹⁾ A tőlük nyert tudományokat tehát az 1619. év végétől (vagyis Szilvási hazajövetelének idejétől), Mezőlakinak külföldre való eltávozásáig eltelt nem is egészen három esztendő alatt, tehát csakis a felsőbb évfolyamokon sajátíthatta el.

Gyulafehérvári iskolamestersége idejében mely tantárgyak oktatásával bízott meg Szilvási, nem tudhatjuk. Gondolhatnók azonban Marburgban letett fizikai tárgy vizsgálatából, hogy itthon a bölcsészeti szaknak quadrivium csoportjából (számtanból, mértanból, csillagászatból),¹¹²⁾ illetőleg - a gyulafehérvári iskola

106) Bod Péter: Smirnai Szent Polycarpus. Nagyenyed, 1766. 73.

107) Herepei J.: Szőlősi Bede János. Ref.Szemle, 1937: 338.

108) RMK. III/2. 568-569.

109) Herepei J.: Adatok Bethlen Gábor academicum collegiumának történetéhez. (Lásd e kötetben:)

110) Zoványi Jenő: A magyarországi ifjak az odera-melletti frankfurti egyetemen. ProtSzle. 1889: 184.

111) Lásd a 108. sz. jegyzetet.

112) V.ö. P. Szathmáry K. i.m. 19-21.

1630. évi tanítási tervzetét is figyelembe véve - talán a logikából, gyakorlati teológiából, metafizikából, fizikából, számtanból¹¹³⁾ tartotta előadásait. De tanítási módja, valamint vallásos, meg tudományos felfogása semmi esetre sem lehetett gyökeresen újító, minthogy a heidelbergi szellem, amelyet ő is elsajátított, még mindég a nemesebb értelemben vett tudományos dogmatizálást képviselte.

Tanári állásában azonban aligha több, mint csak két esztendőt töltött. Ezt igazolja Melotai Nyilas István udvari papnak: "Speculum Trinitatis" című munkája, ugyanis ennek 1622 január 17-én Gyulafehérvárott kelt előszavában Szilvásit már a bánffyhungyadi lelkipásztorságban említi.¹¹⁴⁾ Eltávozásának okát csak abban kereshetjük, hogy az iskolamesterség abban az időben még nem volt befejező állomása a teológiát végzett ifjaknak. Hiszen három és fél évtized múlva Apáczai Csere János is még mindég azt panaszkolta, hogy a tanároknak nemcsak fizetése, de tekintélye is kisebb a lelkipásztorokénál.¹¹⁵⁾ Ez azután természetesen azt vonta maga után, hogy a saját tudását értékelő s családot alapítani készülő ifjak előbb-utóbb a lelkészi pályára törekedtek. Így került tehát Szilvási - távozási szándékának feltárása után - bizonyosan fejedelmi és püspöki akaratból Bánffyhungyadra, Kalotaszeg középpontjába.

Hunyad, amely a multban a Várad-felé vivő utiránynak első nagyobb pihenője s a postálkodásnak első ló- és szekérváltó állomása,¹¹⁶⁾ - valamint éghajlati, hegy és vízrajzi fekvésénél fogva Felsőkalotaszegnek gazdasági s részben védelmi középpontja volt, éppen ezért vallás szempontjából is irányítója lehetett az egész környéknek.

113) V.ö. Szabó Károly: A gyula-fehérvári Bethlen-féle főtanoda szervezeti szabályzata. TT. 1879: 801. - V.ö. Koncz J. i.m. 550.

114) Melotai Nyilas I. i.m. 3./B. lev.

115) Apáczai Cs. János kolozsvári beköszöntő beszéde: Oratio De Summa Scholarum Necessitate. (Apáczai Album 17. l., a kolozsvári ref. koll. levéltárában.) - Ugyanennek Felméri Lajos által 1894-ben Kolozsvárt nyomtatásban megjelent kiadása 23. lapján., valamint magyar fordításban: A Kolozsvári Ev. Ref. Főtanoda Értesítője az 1875/6. tanodai évről 18. lapján.

116) Lásd a 100. sz. jegyzetet.

Ismeretes az, hogy Kalotaszeg a XVI. században egy-egy kálvinista, azonképen unitárius esperesi körletnek adott nevet.¹¹⁴⁾ Valószínű pedig, hogy a kálvinista papot tartó Gyalu¹¹⁸⁾ s ennek várához tartozó Nádas-, ezenkívül Kapus- és Szamosmenti falvak alkották a kálvinista, míg a magából unitárius püspököket is adó Bánffihunyad körletével együtt képezte az unitárius esperességet. Igaz ugyan, hogy Hunyadnak 1600-ban már kálvinista papja volt: a néhány év múlva püspökké választott Tasnádi (Veres) Mihály,¹¹⁹⁾ ami az unitarizmusnak Dávid Ferenc elítélésével és halálával bekövetkezett visszaszorítására, illetőleg Dávid Ferenc és Hunyadi Demeter között előállott hitelv-árnyalatbeli megkülönböztetésre utal azáltal, hogy a talajtvesztett unitárius hivek inkább a bátorságosabb kálvinista egyház felé hajolhattak.

Az alig kálvinistává lett Hunyadnak azonban rövidesen kegyetlen csapást kellett elszenvednie, amely csaknem teljes lételébe került. A levágott darabontokért Mihály vajda által tövid elpusztított városból 1600 augusztusában a lakosság legnagyobb része elmenekült ugyan, ki Váradra, ki a Szilágyságba, ki pedig egyébűvé,¹²⁰⁾ - mégis azonban évek telhettek el e csapásos időben, míg Hunyadot felépítve, a város újra benépesült. A kálvinista Váradról, Érmellékről, Szilágyságból s talán Debrecenből azután most már mind mint föltétlen orthodoxusok (igazhitűek, kálvinisták) tértek vissza.

117) Pokoly J. i.m. V. 225, 228.

118) A megállapítható két egyházmegyével kapcsolatosan vesd össze Bod Péter: *Historia Hungarorum Ecclesiastica*. (Leyden, 1888) I. köt. 335. levelével. (Az 1557. évi kolozsvári zsinat résztvevői).

119) Szádeczky Lajos: Erdély és Mihály vajda története 1595-1601. Temesvár, 1893. 343. - Mihálcz Elek: Egyháztörténeti adalékok. PrK. 1896: 225.

120) Szamosközy István történeti maradványai 1542-1608. IV. 117-119. (Magy. Tört. Eml. II. oszt. Irók XXX. köt.) - Bethlen Farkas: *Historia de rebus Transsylvanicis*. Nagyszeben, 1785. IV. 513-515. - Enyedi Pál énekéből az erdélyi veszedelmekről. (ETA. I. 188, 195. valamint Magyar Tört. Emlékek II. oszt. Irók VII. 251.) - Szádeczky L. i.m. 167-177., 343-345.

Az 1621. év végefelé tehát e gyülekezet lelkipásztorságát nyerte el Szilvási K. Márton, Erdélynek - a maga idejében - egyik legalaposabban képzett lelki tanítója. Milyen és mekkora feladatok vártak itt rája, - nem tudhatjuk, minthogy Hunyad ekkori helyzetét és életviszonyait nem ismerjük. Feltételezzük azonban, hogy Szilvásit ide célzatosan küldötték és nemcsak a Bánffiak, mint földesurak által is pártfogolt parókia nagyjövedelmű papjaképen.

Egyedül annyi bizonyos, hogy e mezővároska népének kitartó szorgalma révén a szenvedett nagy romlást már teljesen kiheverte. Ezt állapíthatjuk meg az országgyűlések által kirótt adók táblázatából is. Így az 1623 május 14 - június 6-i gyulafehérvári országgyűlés míg a kincses városra, Kolozsvárra 2.000 forint adót állapított meg, addig Bánffihunyad ennek már éppen tizedrészét, vagyis 200 forintot fizetett Fejérvárral, Kézdivásárhellyel, Vizaknával, Udvarhellyel egyenlő mérték szerint.¹²¹⁾ Sejthetjük azt is, hogy a kötelező postálkodás a lakosság igavonó jószágának természetes fejlesztését vonta maga után, az idegen-forgalom pedig a városka jólétének előmozdításához járult, míg a gyakori Kolozsvárra, Váradra, vagy a Szilágyságba való utazgatás az emberek értelmi fejlődéséhez vezetett. Ez a magyarázata azután annak, hogy a lakosság kereskedelem iránti hajlama is kifejlődött úgy, hogy eladásra nevelt marhájával, valamint gazdasági, sőt háziipari termékeivel is nemcsak a messzibb környéket egybegyűjtő nagyvásárain kereskedett, hanem távoli földet is bejárt velük.¹²²⁾

Azt hisszük, mindez, valamint az előbb már említett adottságok is hozzájárultak ahhoz, hogy Hunyad népe idők folyamán olyan sok kiváló férfit termelt ki önmagából.¹²³⁾ De a szemrevaló, tiszt-

121) EOE. VIII. 135.

122) Vö. téglási Ercsei József: Kalotaszeg Vázlata. Hon és Külföld 1842: 87-88. - V.ö. merei Gracza György: Kalotaszeg. Kijavítás és pótlék e' vidék vázlatához. Hon és Külföld 1842: 235-236.

123) Megemlíthetjük az elmúlt századokból többek között: Hunyadi Demetert, Dávid Ferenc közvetlen utódát az unitárius püspöki méltóságban 1579-1592-ig. - Bánffihunyadi Mogyoró Benedeket, 1595-1599-ig tiszántuli ref. püspököt, - nagybányai Bánffihunyadi Jánost (1576-1646), a londoni Gresham College vegyész-tanárát, alkimistát, - Bánffihunyadi Andrást, Bethlen Gábor fejedelem főkántorát, - Hunyadi Szabó Ferencet, 1791-1795-ig tiszántuli ref. püspököt, a b.-hunyadi eredetű H. Ferenc mezőtelegi pap fiát, - Abacs Jánost, 1796-1815-ig erdélyi ref. püspököt, kinek apja Hunyadi Abacs Márton ótordai pap, nagyenyedi

ta, a mult időkben pedig éppen gazdagnak mondható öltözetű nép tanulatlanabb rétegeiben is az idegenekkel szemben barátságos, jószívű, vendéglátó tulajdonságokat fejlesztett ki.¹²⁴⁾ Mindez azután, legalább is az első időkben, nagyon kellemessé tette az új lelkipásztor itteni munkálkodását.

Ehhez járulhatott azután az is, hogy anyagi javakkal való ellátása elégséges lehetett. Erre vonatkozólag valamennyire is irányadónak tekinthetjük a kolozs-kalotai ref. egyházmegyebeli birtokok és jövedelmek 1754. évi összeírásának adatait. Ezek szerint a mondott év április hó 1-én hat ötven éven felüli bánffihunyadi jobbágyszerű vallotta:

"Tudjuk bizonyosan, hogy ezen Bánffy Hunyadi Ref. Ecclesiában mostan-is esztendőnként ekképpen vagyon a' Papnak fizetése:

1mo Ha szintén három pár ember lakik is egy Házban, ha egy Kenyéren laknak és vagynak is, (mégis mindenik pár fizet) Den(a-rios) 52, egy véka buzát, egy veder bort, az özvegyek félbért, az ifju legények 0 (vagyis semmit.)

2do Esketésért Den. 6. Keresztelésért Den. 6. Halotti praedikációért 3 Máriás.

3tio Ezek felett Bánffy Dénes Ur 8 Nga Városunkban lévő Malmának a' szombati vámja mindenből a Papnak jár.

4to Igy annuatim valahány marhák a Mészárszéekben Városunkban le üttetnek, annyi font hus adattatik belőle.

5to Két Országos Sokadalomnak alkalmatosságával, ugymint Katalin és Anna napján (az Új és Nagy Utcában) esztendőnként harmad napok alatt kortsmát tarthat ezen Ecclesianak Praedikatora.¹²⁵⁾

Ezek mellett a papi jövedelmet kiegészítette 3 szántóföld, 2 rét, 2 szőlő hozadéka, amely azután dézmaadás és taxatérítés a-

esperes (+1737) származott ki innen, - Szőcs Andrást (1760 - 1812), Erdély országos főorvosát (protomedicusát), - Szőcs Józsefet (1797-1858), az előbbinek fiát, kolozsvári sebészeti. tanintézeti tanárt, - Bethlendi Jánost (1756-1826) zilahai akadémikus papot, szilágyszolnoki ref. esperest.

124) V.8. Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben. VII.Bp. 1901, 179-180.

125) Bonorum omnium Ecclesiasticorum in Venerabili Tractu Kolos et Kalota Inventarium. (A kalotaszegi ref. egyházmegye levéltárában Nagykapuson 273-274.)

lól mentes volt. Továbbá a falu középpontjában épült nagy kőtemplom főbejáratával szemben állott a természetben kapott lelkipásztori lakás a hozzátartozó, messze hátranyuló belsőséggel együtt.¹²⁶⁾

A Bánffyhunyadi megtelepedett Szilvási Mártonnak itteni papsága idejéből azonban mindössze csak egyházközségén kívüli szerepléseiről van tudomásunk, ezek azután megbecsült, kiváló személyére világítanak rá.

A nikolsburgi béke megkötése és a feltételek végrehajtása után Bethlen Gábor fejedelem csakhamar hazafelé igyekezett, hogy az 1622. évi május hó 1. napjára Kolozsvárra hirdetett országgyűlésen részt vehessen. Vele tért haza a betegeskedő fejedelemasszony, Károlyi Zsuzsanna is, akin azután az utközbeni utolsó pihenőhelyen, éppen Bánffihunyadon, nagyon hevesen felütötte fejét a pusztító kór; ez pedig több, mint egy heti szenvedés árán, május 13-án Kolozsvárt végzett is vele.¹²⁷⁾ Az őszintén megsiratott nagy halottnak minden külsőséggel is teljes, pompás temetést rendezett az ország. Nem egykönnyen belátható nagy tömegek gyűltek össze, amelyek Kolozsvártól Fejérvárig kísérték el a holttestet, felette még az utközi pihenőhelyeken: Tordán és Enyeden is tartva istentiszteleteket.¹²⁸⁾ A hallgatóság pedig nagyszámu, válogatott, előkelő és tudós volt, minthogy a temetésen, nemcsak a pataki, debreceni, szatmári, bányai, váradi, kolozsvári, fejérvári, vásárhelyi iskolák tanárai s énekes diákjai, valamint a Felvidék, Erdély s a Kapcsolt részek tekintélyes papsága jelent meg, hanem a főurak és igen nagyszámu közép nemesség, szintugy a városok küldöttsége, sőt számos uralkodó és követ is. Így résztvett a temetésen a török Ali aga, a lengyel király követei, a havaseli idősebb és ifjabb vajda, a jügendorfi herceg, hét német evangélikus tartomány rendinek követe: gróf Thuun Mátyás, báró Hofkirchen, Lorinbergi Alexander Lucius velencei követ, a salendorfi gróf, Oppeln és Ratibor kormányzója.¹²⁹⁾

126) U.o. 108-113.

127) Segesvári Bálint krónikája. 1606-1654. ETA. IV. 191. - Bodrogi János: Károlyi Zsuzsanna fejedelemasszony. Nagyenyed 1899. 60.

128) László Elek: Régiségek. Nemzeti társalkodó. 1833. I. félesztendő. 332-333.

129) Sáfár. - EOE. VIII. 11-13.

Az ország legkiválóbb lelkipásztorai által magyar és latin nyelven tartott halotti beszédeket 1624-ben Bojti Gáspár udvari történetíró szerkesztésében nyomtatásban kiadatta a fejedelem.¹³⁰⁾ E gyűjteményben foglal helyet, mint "VI. Praedicatio, Mellyet az Palotában (vagyis Stenczel András uram főtéri házában, mint ahol szállása volt a fejedelemasszonynak)¹³¹⁾ az test fölött tött Szilvási Márton Bánffi-Hunyadi Praedicator die 22.Mai délyest az 1622. esztendőben Kolosvárt" magyar nyelven. - Beszédjének alapigéjéül pedig Jób Patriárcha könyve 14. részének 1. és 2. versét választotta: "Az Asszonyállatnak fia az ember, rövid ideiglen élvén, minden 3 napjaiban bővölködik az háboruságokkal. Az miképpen az virágocska kinyílik és leszakasztatik és elfut, mint az árnyék és meg nem áll (meg nem marad)". - S ezen az alapon elmélkedett Szilvási az ember életének bűnben fogantatott kezdetéről, - kárban fürdő, forgó rövid folyásáról és gyarló végéről, alkalmazván ezt az idvezült kegyelmes asszony mulandó jámbor életére is.¹³²⁾

A temetés 1622 július 1-én ment végbe Fejérváron.

Azonban alig oszlottak el a szertartások résztvevői, - Segesvári Bálint kolozsvári unitárius egyházfi krónikás-feljegyzése szerint - az egész országban "augusztusban kezdeték szörnyű hirtelen pestis, ...mely pestisben néhány főemberek és lelkipásztorok halának meg."¹³³⁾ Ugyanebben az időben megbetegedett a fejedelem-asszony temetésének egyik legkiválóbb szónoka: Gyöngyösi Kiséri András is, a kolozsvári orthodoxusoknak fiatal, tudós, erélyes lelkipásztora s a kolozs- és kalotai egyházmegyének esperese. Ismeretlen nyavalyája az ő életét is kioltotta 1622 december 28-án.¹³⁴⁾ Temetése a következő év január havának 4. napján folyt le nagy pompával a kolozsvári Óvár templomában, amely akkor a kálvi-

130) Exequiae Principales. Az az Halotti pompa, mellyel az Isten-félt, kegyes természetű Felséges Károlyi Zsuzsannának, Erdély és Magyar-ország Fejedeleme Asszonyának (etc.) utolsó tisztesség tétetett 1622 esztendőben (etc.) Fejérváratt, 1624.

131) Segesvári B. krónikája. ETA. IV. 191.

132) Exequiae Principales 57-67.

133) Lásd a 131. sz. jegyzetet.

134) Uo. 192.

nistaké volt.¹³⁵⁾ A szertartás szónoka Keserői Dajka János püspök mellett,¹³⁶⁾ egészen biztosan, az egyházmegye másik kiváló papja: Szilvási K. Márton lehetett, aki beszédében nemcsak a jeles egyházi férfit, de a kedves külföldi iskolatársat magasztalhatta és bucsuzhatott el tőle szomorúan.

A Gyöngyösi halálával megüresedett esperesi szék betöltése céljából ezután csakhamar összeült a partialis synodus, amely az egyházmegye ifju, de nagytekintélyű papját, Szilvási Mártont találta erre a tisztségre a legméltóbbnak,¹³⁷⁾ amire különben már az akadémiai végzettség is képesítette.

Téves tehát a Névkönyv írójának az az állítása, hogy Boros Gáspár gyalui lelkipásztor esperességének idejéig (1711-1742-ig) a XVII-XVIII. században egyetlen vidéki pap sem töltötte volna be a kolozs-kalotaszegi ref. egyházmegye esperesi méltóságát.¹³⁸⁾

Szilvási Márton azonban bánffihunyadi lelkipásztori hivatalát mindössze csak öt évig, esperesi tisztségét pedig alig több, mint három évig, viselte. Ezt bizonyítja, hogy az esperesek feljegyzett névsorában az 1626. évben már másnak, vagyis Tiszabecsi P. Tamás kolozsvári papnak, Szilvási másik külföldi tanulótársának nevét jegyezték fel elődeink.¹³⁹⁾

Eltávozásának oka ismeretlen. - Találgathatnók, hogy esetleg az űzte el őt is, mint ami 137 év múlva az egyik késői utódát: ifjabb Viski Jánost, ki távozása indokául azt vezette be új állomáshelyén: a gyalui anyakönyvbe, hogy "meg elégedvén az engedetlen Judásbéli B. Hunyadiakkal".¹⁴⁰⁾ Valószínűnek tarthatjuk azonban, hogy inkább valamelyes családi körülmény készíthette e vidék elhagyására. Új állomáshelye a középszolnok-megyei Szilágynagyfalu volt. Szilágyi Benjámin István: Synodalia című kézírata mint idevaló lelkipásztort sorolja fel az 1630 június 9-én tartott gene-

135) U.o., valamint a kolozsvári unitárius egyházfiak 1622/23.évi számadáskönyvének 8. lapján. (Klt.)

136) Henzler Benedek sárárpolgár számadáskönyve. 12. (Klt.)

137) V.8. Benkő József: Transsilvania. Vindobona. 1778. II. 572.

138) Névkönyv az erdélyi ev. ref. anyaszentegyház számára. 1872. 42, ahol az esperesek névsorát Szakács István közölte.

139) Lásd a 137. sz. jegyzetet.

140) Gyalui ref. egyházközség anyakönyvében 1763 április 19-i kelettel. Gyaluban.

ralis synoduson résztvevők között,¹⁴¹⁾ nemsokára azonban már Szilágycsehen találjuk, ahol őt közvetlenül Szilvási K. István lelképásztor előzte meg.¹⁴²⁾ Ez azután közeli hozzátartozója lehetett a volt - bánffihunyadi prédikátornak. - Tehát csakis ezzel magyarázhatjuk meg, hogy a fejedelem által is kedvelt Szilvási itthagya az erdélyi püspökség területét s ezzel talán a nagyobb érvényesülési lehetőséget is, - visszatért oda, ahonnan a fejedelem őt is kiválasztotta, hogy a "le vágattatott Praedikatorok helyében itt az Erdélyi Ecclesiákban be plántálná".¹⁴³⁾ Új állomáshelye pedig az akkori tiszántuli püspöki körletbe tartozó szilágysági Nagyfalu, majd 2-3 év múlva Cseh városa, amely közigazgatásilag Középszolnok vármegyéhez tartozott.¹⁴⁴⁾

Ez az egyházközség pedig, amelynek ekkor báró Prépostvári Zsigmond Középszolnok és Kraszna vármegyék főispánja és felesége rimaszécsi Szécsi Katalin volt templom- és toronyépítő legnagyobb jóltevője (patrónusa), általuk és az elődök: a hatalmas bélteki-Drágfiak s a Csehi Vajdák által pártfogolva,¹⁴⁵⁾ még nagyobbá és gazdagobbra lett a többször megháborgatott Bánffihunyadnál.

Az ide meghívott jeles papi férfit most tehát olyan környezetbe került, amely az anyagiak tekintetében nemcsak megélhetési lehetőségét, de kényelmet is biztosított számára. Jövedelme pedig - az egykoru egyházmegyei vizsgálati jegyzőkönyvek alapján összeállítva - a buza- és bordézmának 16-oda, továbbá 1-1 verődísznő, a várbeli uraktól, ezenkívül a lakosság minden házasemberétől 2-2 kalangya buza és 6-6 pénz, vagy pedig megváltásként 56-56 pénz volt. Továbbá 6 darab rét, 3 szántóföld és 1 szőlő termett a lelképásztor számára. A széna kaszálása, behordása s elegendő tüzifa kitermelése a hivek kötelessége volt.¹⁴⁶⁾

Szilágycseh városában pedig a XVI-XVII. században jeles iskola működött a lakosság között iskolázottabb polgárság is élt.

141) Zoványi Jenő: Pathai István halálának éve. ItK. 1941. 287.

142) Petri M.: Szilágymonographiája. IV. 516, VI. 581.

143) Lásd az 1.sz. jegyzetet.

144) Lampe-Ember i.m. 646.

145) Névkönyv 1879. évr. 34. - Petri: Szilágymonogr. I. 613-614.

146) Petri i.m. IV. 514-516.

Felettük megértő jóltevők (patrónusok) állottak, akik között a tudományosan képzett lelkipásztor talán több szellemi kapcsolatra talált, mint a természetes józaneszű, tapasztalt, de mégis csak falusi életet élő bánffihunyadiaknál.

A tudós prédikátor új környezetébe is magával hozta Erdélyben megszerzett nagy tekintélyét. Így történhetett azután, hogy az ott elhagyott méltóságot itt is csakhamar megszerezte. Ugyanis Kerecszegi Hermán István az 1629. november 25-i közzsínat által tiszántúli püspökké választatott s a következő évi július 8-án tartott újabb zsínat úgy határozott felőle, hogy zilahi papi és szilágysági esperesi tisztségéről lemondván, püspöki székhelyét Debrecenbe helyezze át.¹⁴⁷⁾ Ezzel azután a szilágyszolnoki esperesi tisztség megürülvén, az egyházmegye legközelebbi közgyűlése választás útján Szilvási Mártonnal töltötte be. A választás pedig a következő évi, Nyírbátorban tartott generális synodus elé terjesztetett, amely 1631. szeptember 7-én hozott végzésével megerősíté leg tudomásul vette.¹⁴⁸⁾

Igy tehát téves Lampenak és utána a Névkönyvnek az az adata, hogy Szilvási szilágysági esperessé csak 1633-ban választották meg.¹⁴⁹⁾

Ezután azonban már teljesen elvész előlünk Szilvási Márton alakja. De a befejezést mégis csaknem teljes bizonyossággal megállapíthatjuk. Ugyanis azt látjuk, hogy az 1634. június 18-án Szatmáron tartott közzsínat szilágysági esperesül Csengeri Józsefet erősítette meg.¹⁵⁰⁾ Ezen az alapon azután helyesbitendő Zoványi Jenőnek, valószínűleg Ember Pál egyháztörténetének téves adatából¹⁵¹⁾ következtetett feltevése, hogy Szilvásinak 1638-ban más választatván helyébe, valószínűleg ez évben ért véget élete.¹⁵²⁾

147) Uo. 519-520. (Tóth S.: Adalékok a tiszántúli ev.ref. egyházkerület történetéhez c. mű I. füz. 26-31. lapjára hivatkozással.)

148) Tóth Sámuel: Adalékok a tiszántúli ev.ref. egyházkerület történetéhez. (Debreceni Protestáns Lap, 1883: 41.)

149) Lampe 646. és Névkönyv az 1881. évre. 72.

150) Tóth S. 1. dolgozata. Debr. Prot. Lap. 1883: 42.

151) Lampe-Ember i.m. 646.

152) Zoványi Jenő: Theologiai Ismeretek Tára. III. 291.

Igy tehát ezt a megjelölt halálozási időpontot át kell helyeznünk az 1633. év második felére, vagy az 1634. év legelejére, egyuttal azonban valóban feltételezve azt, hogy itt véget is ért az élete. Ugyanis e kitűnő képzettségű, jeles és nem több, mint negyvenhárom-negyvennégy év körüli javakorabeli lelkipásztor neve - ha továbbra is életben marad - valahol, valamiképpen mégis csak napvilágra bukkant volna.

De megerősíti az ekkor bekövetkezett elmulását a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum könyvtárában volt "Gentilletus Innocentius" 1586.évi genfi kiadású "Examen Concilii Tridentini" című művének belső borítólapjára irt bejegyzés is.¹⁵³⁾ Eszerint e könyvet 1635 január 2-án Szepsi N. András szilágycsehi "cristomysta" adta ujévi ajándéknak nemes és nemzetes Balásházi Lászlónak.¹⁵⁴⁾ - Ennélfogva tehát Szepsit, akit az egykoru források 1619-ben szatmári, 1620-ban pedig tasnádi papnak említik,¹⁵⁵⁾ valószínűleg 1633-34-ben választották meg Szilágycseh lelkipásztorául az e tájban elhunyt Szilvási utódaképen.

Feltételezzük tehát, hogy az az országosan pusztító pestisjárvány, amely éppen ebben az időben Szenczi Molnár Alberttel együtt nagyon sok kiváló emberünket vitte sirba - egyidejűleg Szilágycsehre is eljutva, fejezte be Szilvásinak a gyulafehérvári iskolamesteri, majd bánffihunyadi papi és kolozs-kalotai esperes, azután pedig szilágynagyfalusi s szilágycsehi prédikatori és szilágysági esperesi állomásokon keresztül sok szép reménnyel indult derék életét.

Sirja azonban ma már éppen úgy jeltelen, emléke pedig épen úgy elfeledett, mint magyar multunk számtalan más jeles alakjáé.

Alapított-e családot, voltak-e utódai? - nem tudjuk. - Valószínű azonban, hogy ugyanakkor, amikor gyulafehérvári tanári ka-

153) "Generoso ac vere Nobili Domino Ladislao Balashazi, hunc librum dono dabat Strenae loco in sui memoriam Andreas N. Szepsinus Christomysta Szilagi Czehiensis. 2 die Januar, Anno ultimi seculi 1635."

154) Balásházi László 1609-40-ig Középszolnok vm. alispánja és kir. táblai ülnök. (Petri i.m. V. 71-72.)

155) RMK. III. 1252, 1298, 1300, 1301.

tedróját 1621-ben elhagyva, a bánffihunyadi papságra távozott, azt házassági szövetségre való lépése miatt cselekedte. - Gyermekei pedig, ha maradtak, bizonyosan elvegyültek az egyházi férfiak között.

(Korábbi változata: Református Szemle
1939 és kny.)